

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

3. Miejscowość

KOPIA CYFROWA
KĘDZIERZYN-KOŹLE

1. Nazwa

KAZAMATA – WARTOWNIA

w zespole twierdzy Koźle

2. Czas powstania

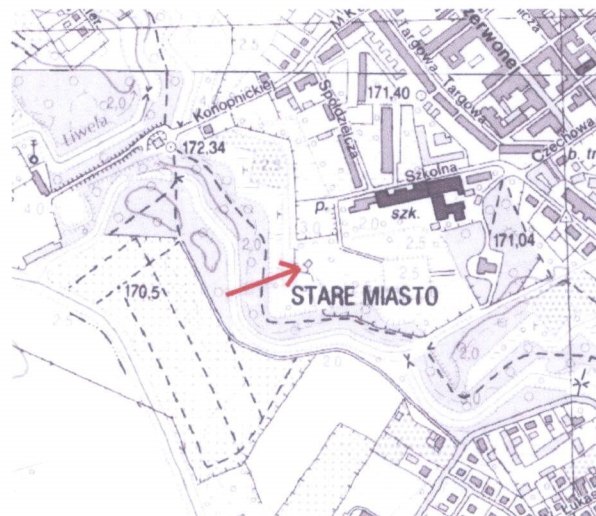
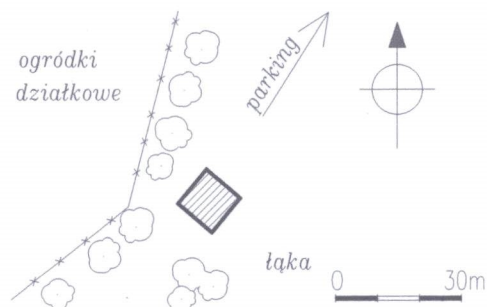
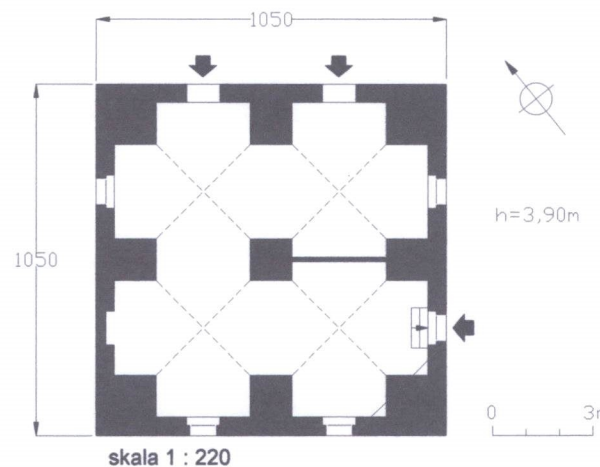
1796–1806; przeb. po 1873 r.

4. Adres

ul. Skarbowa
47-200 Kędzierzyn-Koźle
nr ewidencyjny działki: 3005/1
nr księgi wieczystej [REDACTED]

5201

11. Materiały graficzne

5. Przynależność administracyjna

województwo opolskie
powiat kozielski
gmina Kędzierzyn-Koźle

6. Współrzędne geograficzne

N: 50°19'49.84" E: 18°8.30.54"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

Cosel (Festung Cosel)

8. Właściciel i jego adres

gmina Kędzierzyn-Koźle
Urząd Miasta, ul. G. Piramowicza 32;
zarząd: Miejski Zarząd Budynków
Komunalnych, ul. Grunwaldzka 4-6
47-200 Kędzierzyn-Koźle

9. Użytkownik i jego adres

jw.

10. Formy ochrony

A-269/2017 14.03.2017

Strategiczne położenie Koźła nad górną Odrą, w pobliżu granic średniowiecznych księstw piastowskich, później monarchii czeskiej, habsburskiej i pruskiej szło w parze z korzystnym położeniem geograficznym wśród rozlewisk Odry. W 1170 r. istniała tu kasztelania, w sto lat później miasto stało się stolicą piastowskiego księstwa kozielsko-bytomskiego. Średniowieczny system obronny miasta zawiódł w czasie wojny trzydziestoletniej. Odbudowa systemu obronnego podjęta z inicjatywy Fryderyka Wielkiego zakładała powstanie nowoczesnego systemu fortyfikacji. Autorem koncepcji nowej twierdzy jest inżynier Gerhard Cornelius Wallrawe, budowniczy licznych twierdz pruskich. W pierwszym etapie prac powstał rdzeń twierdzy w o narysie 5-ramiennej gwiazdy. Prace kontynuowane były w następnych latach. Od 1746 prowadził je generał Philips Lothar v. Sers, za czasów którego powstała, m.in. Reduta Większycka z komunikacją i kaponierą. Ok. 1780 r. kierownictwo nad pracami budowlanymi przejął major Caspar v. Haab, który zmienił charakter twierdzy z kleszczowego na bastionowy, przebudował Redutę Większycką i wznosił kolejne kazamaty. Od 1797 prace na terenie twierdzy kozielskiej przejął Christian Reinhold v. Lindner, który po wzmocnieniu zewnętrznego systemu obronnego i usunięciu wewnętrznych wałów uzyskał miejsce na budowę licznych kazamat, które były drugim (po umocnieniach) co do ważności elementem twierdzy (szczególnie, w przypadku niewielkiego obszaru Koźła). Kazamaty służyły różnym funkcjom: jako magazyny, wartownie, pomieszczenia stacjonowania załogi, schrony, umocnione warsztaty rzemieślnicze i zakłady obsługujące załogę i mieszkańców (piekarnia), stajnie, itp. Sersowskie kazamaty podłużne, zastąpiono za czasów Haaba tzw. kazamatami poprzecznymi, o większej bomboodporności (Skarbowa 1). Lindner wznosił kazamaty typu hangarowego. Różniły się one typem sklepienia – zamiast kolebki opartej na ścianach, sklepienie były krzyżowo i oparte na masywnych filarach czworobocznych, drugą cechą wyróżniającą były arkadowe otwarcia w ścianach.

SYTUACJA. Kędzierzyn-Koźle – miasto, siedziba starostwa powiatowego i gminy, położone w południowo-wschodniej części województwa opolskiego, nad Odrą, która rozdziela jego dwie części, dawniej odrębne organizmy: Kędzierzyn i Koźle.

Opisywany obiekt stanowi element dawnych umocnień Koźła i znajduje się w zespole zabudowy fortecznej na terenie Bastionu Reńskowiejskiego, w pd. części Koźła. Miejsce usytuowane jest w otoczeniu terenów zielonych z grupami starodrzewu porastającymi wały umocnień. Prowadzi tu ul. Skarbowa (d. Szkolna), zakończona dużym parkingiem samochodowym. Obiekt znajduje się w odległości ok. 50 m na pd.-zach. od parkingu. W pobliżu, na wsch. od dawnej prochowni zlokalizowano boisko Orlik. Niewielka budowla, dzisiejszą elewacją frontową zwraca się w stronę parkingu.

Ściany. *Ściany zewnętrzne* murowane z cegły pełnej w wątku główkowym, nietynkowane. Ten sam watek ceglany zastosowano przy wtórnym zamurowywaniu pierwotnych arkadowych otwarć ścian zewnętrznych. Detal architektoniczny ograniczony do niskiego występującego cokołu wymurowanego z cegły i prostego ceglano-gzymsu.

Ściany wewnętrzne: sklepienia wsparte na wymurowanych z cegły filarach; wewnątrz jedna wtórna ściana niepełnej wysokości, oddzielająca częściowo pd.-wsch. narożnik budynku, wymurowana z cegły pełnej między filarem środkowym i przyściennym, sięgająca nasady sklepienia, częściowo otynkowana.

Sklepienia i stropy. Wnętrze nakryte masywnym czteroprzęsłowym ceglano-sklepieniem krzyżowym, wspartym na potężnym środkowym, kwadratowym w przekroju filarze i na filarach przyściennych. Pręsła regularne, na rzucie kwadratów.

Pokrycie dachowe. Pokrycie z papy na lepiku, kładzione na wtórną wylewkę cementową.

Posadzki i podłogi. Wnętrze z jednolitą, wylewaną posadzką betonową.

Otwory. *Otwory okienne.* Otwory okienne wtórne, pochodzą z okresu przebudowy XIX-wiecznej; pierwotne duże arkadowe otwory, wtórnie zamurowano, pozostawiając tylko małe prostokątne, prosto zamknięte otwory okienne, które zabezpieczone były zewnętrznymi drewnianymi okiennicami; w otworach zachowane pozostałości drewnianej stolarki.

Otwory drzwiowe zewnętrzne. W miejscu pary dawnych dużych pełnołukowych arkad pn., które, tak jak pozostałe, zostały zamurowane w XIX w., pozostawiono dwa smukłe, prostokątne, prosto zamknięte otwory drzwiowe zewnętrzne, pozbawione stolarki. W elewacji pd. węższy otwór zach., który powstał z przedłużenia otworu okiennego

RZUT. Rzut wartowni regularny, ściśle symetryczny, centralny, w kształcie kwadratu, dzielącego się na cztery identyczne, sklepienie krzyżowo ćwiartki, z centralnym kwadratowym filarem wspierającym sklepienie. Otwory drzwiowe zlokalizowane w elewacji pn., w miejscu dawnych szerokich arkad, artykułujących symetrycznie wszystkie ściany budowli.

BRYŁA. Obiekt wolnostojący, o zwartej, przysadzistej, regularnej i prostej bryle. Budowla jednokondygnacyjna, nakryta dachem płaskim.

ELEWACJE. Elewacje na niskim występującym cokole, licowane cegłą w wątku główkowym, o ujednoliconej, pierwotnie identycznej kompozycji. We wszystkich elewacjach zachowane ślady po rozmieszczonych symetrycznie parach dużych arkadowych otworów wejściowych, wyraźnie zarysowanych szerokimi pełnymi łukami konstrukcyjnymi, wymurowanymi z cegieł, z klinami na krzywiznach łuków. Na etapie XIX-wiecznej przebudowy arkady zamurowano, zastępując je parami małych prostokątnych otworów okiennych a w elewacji pn. – parą otworów drzwiowych. Elewacje zwieńczone prostym ceglano-gzymsem.

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
425 m ³	73 m ²	wartownia	obiekt nie użytkowany
18. Stan zachowania		19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie	
<p>Obiekt nieużytkowany, dostępny dla osób postronnych. Zachowana bryła i rzut, czytelne pierwotne podziały i wystrój elewacji, zachowane podziały i wystrój wnętrza ze sklepieniami krzyżowymi wspartymi na przysadzistych monumentalnych filarach; wtórny dach. W chwili obecnej obiekt prezentuje formę zewnętrzną z czasów przebudowy XIX-wiecznej, która zniekształciła pierwotny wystrój, zamieniając ściśle symetryczną artykulację arkadową na podziały prostokątnymi otworami okiennymi i drzwiowymi, różniącymi się w elewacjach. Pierwotna artykulacja do dziś czytelna. Wnętrza zaniedbane.</p>		<p>Budynek nie użytkowany i nie zabezpieczony przed dostępem osób postronnych (otwory okienne i drzwiowe pozbawione stolarki).</p> <p>Konieczne zamknięcie obiektu i przed dostępem osób niepowołanych w celu zabezpieczenia go przed dewastacją.</p> <p>Stan techniczny zróżnicowany: uszkodzone ściany – liczne wyrwy i ubytki w substancji muru, nie zagrażające jednak stabilności konstrukcji; sklepienia w stanie dobrym; dach wtórny.</p> <p>Postuluje się wpisanie budynku do rejestru zabytków województwa opolskiego. Budowla jest jednym z obiektów kazamatowych, które powstały w czwartym etapie budowy twierdzy kozielskiej, wraz z innymi zachowanymi obiektami powinna zostać zaadaptowana do funkcji turystycznych.</p>	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

- o Staatsbibliothek zu Berlin – Stiftung Preussischer Kulturbesitz., sygn. X 28 148 [zawartość patrz: *Podręczny, op. cit.*]
- o Muzeum w Kędzierzynie – Kartografia archiwalna, zbiór reprodukcji planów i map Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu:
 - reprodukcje planów z okresu 1795 (?) sygn. planu ARCh-5a-Tw i z okresu napoleońskiego: ARCh-9a-Tw i ARCh-8a-Tw (3 szt.) (1826, 1851).
 - reprodukcja planu Twierdzy w Koźlu z 1807 r. wyk. dla Gerome'a Napoleona sygn. ARCh-Tw-25
 - Plan zur Belagerung von Cosel. 1807, sygn. ARCh-Tw-26
 - reprodukcje planów twierdzy kozielskiej z Austriackiego Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, z lat 1760, 1762, 1817, 1864, sygn. ARCh-Tw-10a (1762)
 - Grundriss der Festung Kosel (1817) sygn. ARCh-Tw-14a
- o archiwum UM Kędzierzyn-Koźle:
- teczka obiektu

23. Bibliografia

S. UTHICKE, Belagerungs-Geschichte der Festung Cosel., Ratibor 1808; A. WLTZEL, Geschichte der Stadt, Herrschaft und Festung Cosel., Berlin 1866; H. ALEXANDER, Friedrich der Grosse und Cosel., Berlin 1936; K. SIEGEL, Die Belagerung von Cosel., Cosel 1907, S. 16, passim; SCHOENAICH, Stadt und Festung Cosel, ihre Plangestaltung und ihre Aufbau., Oppeln 1933; Katalog zabytków sztuki w Polsce., T.VII, z. 5, Warszawa 1961, str. 30-32; J. BOGDANOWSKI, Twierdza Koźle. Problem planu w świetle systemu kleszczowego szkoły staropruskiej i szkoły Arad. W: Studia i materiały do historii sztuki wojennej. T.12, Cz.1, Warszawa 1966, str. 153–162; R. PACUŁT, Z. ZARZYCKA, Twierdza Kozielska i jej komendanci., Kędzierzyn-Koźle 1997, str. 33.; K. JONCA: Wielka Armia Napoleona w kampanii 1807 roku pod Koźlem. Opole 1997, passim; G. PODRUCZNY, Twierdza Koźle w latach 1743–1807., [w:] Kędzierzyn-Koźle. Monografia Miasta. Opole 2001., pr. zb. p.r. E. Nycza i St. Senfta; Wojna i pokój w dziejach twierdzy i miasta Koźle., p. red. E. Nycza i S. Senfta, Opole 2007, str. 76;

25. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

21. Uwagi

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

tekst PDZ ALMA 20.09.2015

plany, rysunki PDZ ALMA 20.09.2015

fotografie PDZ ALMA 20.09.2015

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisu prawa autorskiego

26. Załączniki

- * wkładka nr 1: cd. opisu; cd. historii; spis fotografii; zdjęcia;
- * wkładka nr 2: zdjęcia; archiwalia;
- * wkładka nr 3: archiwalia;

1. Miejscowość	Kędzierzyn-Koźle	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) oraz adres WARTOWNIA ul. Skarbowa	6. Zawartość wkładki cd. opisu; cd. historii; spis fotografii; zdjęcia;
2. Gmina	Kędzierzyn-Koźle		
3. Powiat	kozielski		
4. Województwo	opolskie		

Elewacja pn. – frontowa – w osiach środkowych dawnych arkad para identycznych, prostokątnych, smukłych otworów drzwiowych, które pozbawione stolarki. *Elewacja zach.* – jak w pozostałych elewacjach, widoczne ślady zamurowanych arkad; na osi środkowej arkady pn. mały prostokątny otwór okienny, pozbawiony stolarki, nad nim wywietrznik o kształcie i wymiarach leżącej cegły; arkada pd. zamurowana na gładko. *Elewacja pd.* – w miejscu dawnych arkad para małych prostokątnych otworów okiennych, nad którymi wywietrzniki. *Elewacja wsch.* – w osi środkowej arkady pn. otwór okienny z wywietrznikiem, analogiczny do otworów w pozostałych elewacjach; w osi arkady pd. wąski otwór drzwiowy, który powstał prawdopodobnie przez powiększenie otworu okiennego, u góry wywietrznik.

WNĘTRZE. Wnętrze pierwotnie dostępne z wszystkich stron przez pary dużych arkadowych otworów, jednoprzestrzenne, sklepienie, podzielone na przęsła filarami przyściennymi i filarem centralnym, na których oparte sklepienie. Wynikiem przebudowy XIX-wiecznej było ograniczenie dostępu do budynku, który umożliwiały tylko drzwi zlokalizowane w elewacji pn. Wtórny współczesny elementem jest fragment ściany wewnętrznej, oddzielającej częściowo pd.-zach. narożnik od strony pn.

WYPOSAŻENIE. Brak elementów oryginalnego wyposażenia.

INSTALACJE. Brak instalacji.

Cd. historii:

Konstrukcja tych obiektów oparta była na stałym module, który w zależności od potrzeb był powielany odpowiednią ilość razy. Takie rozwiązanie pozwalało na wznoszenie dużej ilości obiektów w krótkim czasie. Opisany obiekt jest właśnie przykładem takiej kazamaty hangarowej, która pełniła funkcje wartowni, wzniesionej w latach 1794–1806 wg proj. Ch.R. Lindnera. Koźle straciło status twierdzy w 1873 r., konsekwencją było rozformowanie garnizonu, przejęcie obiektów obronnych przez miasto i ich likwidacja, bądź przekształcanie i adaptacja do nowych funkcji. Dzisiejszy kształt opisywanej budowli to efekt przebudowy, prawdopodobnie z lat 80. XIX w., kiedy to zamurowano otwory arkadowe, w ich miejsce tworząc małe prostokątne otwory okienne i wąskie prostokątne otwory drzwiowe i przystosowując obiekt do funkcji magazynowych. Obecnie obiekt nie jest użytkowany.

SPIS MATERIAŁU ILUSTRACYJNEGO

1. Wartownia – widok od frontu, z pn.-zach.
2. Wartownia – widok z pn.-wsch.
3. Elewacja wsch.
4. Widok z pd.-wsch.
5. Elewacja pd.
6. Elewacja zach.
7. Jedno z wejść pn.
8. Wejście wsch.
9. Wnętrze, widok w stronę wtórnego wejścia wsch.
10. Wnętrze – słup centralny i widok na wejścia pn.
11. Wnętrze wtórna ściana wewnętrzna.
12. Fragment sklepienia.
13. Fragment Meßtischblattu z 1883 r.
14. Fragment planu twierdzy Koźle z 1795 (?) r.
15. Fragment planu twierdzy Koźle z 1851 r.
16. Fragment planu twierdzy Koźle z 1826 r.
17. Fragment planu twierdzy Koźle z 1882 r.

2.

3.

4.

5.

6.

1. Miejscowość	Kędzierzyn-Koźle	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) oraz adres WARTOWNIA ul. Skarbowa	6. Zawartość załącznika zdjęcia; archiwalia
2. Gmina	Kędzierzyn-Koźle		
3. Powiat	kozielski		
4. Województwo	opolskie		

7.

8.

9.

10.

11.

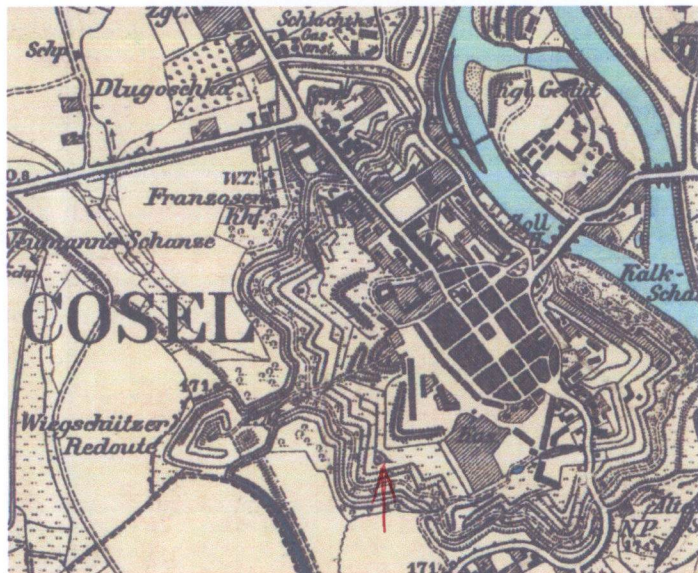

12.

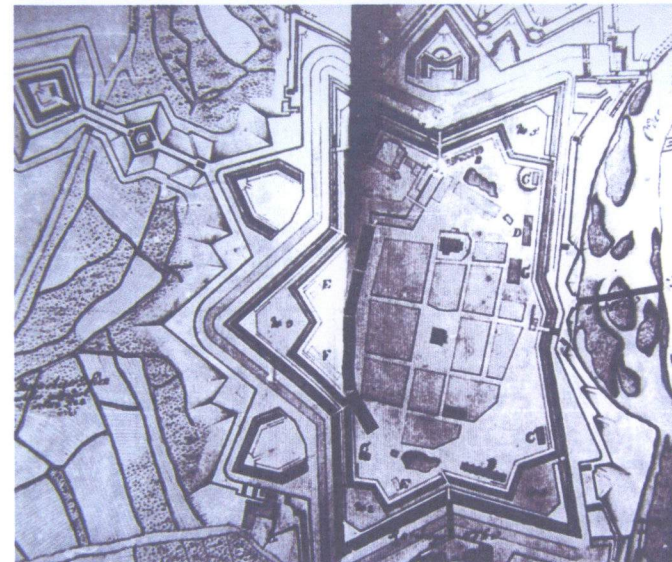

1. Miejscowość	Kędzierzyn-Koźle	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) oraz adres WARTOWNIA ul. Skarbowa	6. Zawartość załącznika archiwalia
2. Gmina	Kędzierzyn-Koźle		
3. Powiat	kozielski		
4. Województwo	opolskie		

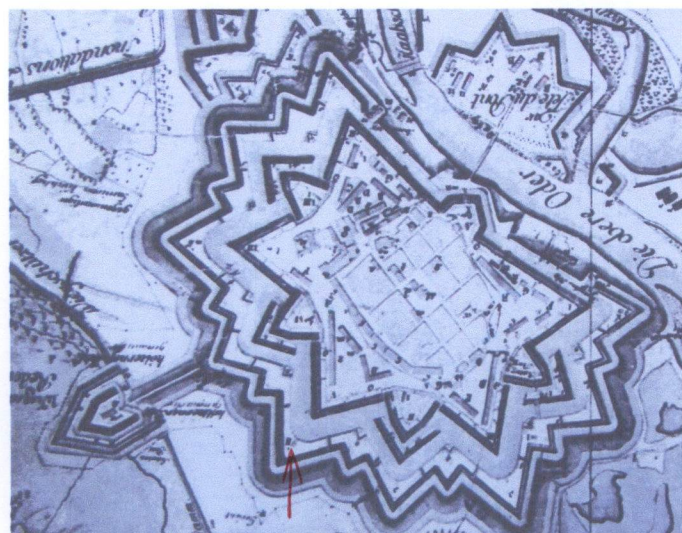
13.

14.

15.

16.

